

Abdullah b. Münâzil'in tasavvufî düşüncesinin en belirgin özelliği, Melâmî-meşrep oluşudur. Kassâr'ın başlattığı bu anlayış onun fikir, görüş ve tesbitleriyle gelişmiş ve daha da berraklaşmıştır. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde Melâmîtiye terimine yer vermemekle birlikte, adı geçen iki zatın Melâmî olduklarını belirtir.

Abdullah b. Münâzil, "kesb* ve gayretle beraber Allah'a tevekkül, kesbsiz halvet*ten iyidir" diyerek iç dünyalarını ve dervişliklerini gizli tutmak için iş hayatına atılan ve toplumla içli dışlı olan Melâmîler'in bu konudaki temel anlayışlarına işaret eder. Ona göre kendini zayıf sayarak tasavvuf yoluna giren kuvvetlenir, kuvvetli olduğunu sanan ise zaafa düşer. Nefsin azgınlığına gem vurabilmek için dilencililiği bile tavsiye eden İbn Münâzil, her olaya **sünnetullah*** açısından bakar ve ârif olan kişinin hiçbir şeyi garip karşılamayacağını ifade eder. Dua etmediğini, kimseden de dua istemediğini söyleyerek rıza ve teslimiyetten ne anlaşılmaması gerektiğini ortaya koyar.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 366; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1972-74, s. 163; Attâr, *Tezkiretül-lu'liya*² (nşr. R. A. Nicholson), Leiden 1905-1907, II, 107 vd.; a.e. (trc. S. Uludağ), İstanbul 1985, s. 574; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 254; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-düriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, II, 54; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Kahire 1373/1954, I, 107; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 330.

MUSTAFA KARA

ABDULLAH b. MUHAMMED en-NÜFEYLİ

(عبدالله بن محمد النفيلي)

(bk. EBÜ CA'FER en-NÜFEYLİ).

ABDULLAH b. MUHAMMED et-TEÂYİŞİ

(عبدالله بن محمد التايشي)

(ö. 1899)

Sudanlı Mehdî Muhammed Ahmed'in halefi.

Sudan'da Dârfür'un güneybatısında yaşayan Teâyîşe kabilesinden olup Muhammed et-Takî'nin oğludur. Genç yaşta Mehdî Muhammed Ahmed'in hizmetine

Abdullah b. Muhammed et-Teâyîşî

tine girdi ve kısa sürede onun en yakınlarından biri oldu. Mehdî Muhammed'le Muhammed Ebû Suûd arasında geçen savaşta başarısı üzerine, Mehdî Muhammed tarafından halifelige getirildi ve onunla birçok savaşlara katıldı. 1885 yılı başlarında Mehdî Muhammed'in ölümü üzerine yerine geçen Teâyîşî şiddet, zulüm ve tedhişle mutlak bir idarî otorite kurma ilkesini benimsedi. Onun asıl gayesi İslâm'daki mehdîlik kavramını istismar ederek monarşik bir yönetim kurmaktı. Kendisine karşı girişilen ayaklanma hareketlerini kanlı bir şekilde bastırdı. Zamanında, özellikle İngilizler'in Sudan'dan çekilmelerinden sonra devletin sınırları çok genişlemiş olmakla birlikte, 1898'deki Atbara ve Omdurman (Ümmüdürmân) savaşları iktidarını sona erdirdi. Bazı taraftarıyla birlikte Kordofan'a kaçtıysa da 22 Kasım 1899'da bir çarpışma sırasında orada öldürüldü.

Mehdî Muhammed'in asıl gayesi İslâm'ın ilk saf devrine dönmektir; fakat Abdullah'ın iktidara geçmesiyle bu gaye terk edilmiş ve tamamen baskı ve şiddete dayanan keyfî bir yönetim kurulmuştur. Abdullah, çeşitli mektuplarıyla Osmanlı sultanını, Mısır hıdivini ve İngiltere kraliçesini Mehdîlik hareketini desteklemeye çağırmıştır. Batılı kaynaklarda zalim ve barbar bir kişi olarak gösterilen Teâyîşî, yerli kaynaklarda cömert,

misafirperver, savaşlarda cesur ve kahraman bir şahsiyet olarak tanıtılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf Nu'mân Ma'lûf, *Hizânetü'l-eyyâm fî terâcimi'l-izâm*, New York 1899, s. 86; C. Zeydân, *Meşâhîrü's-şarık*, Kahire 1902, II, 121-132; Ziriklî, *el-A'âm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 276-277; P. M. Holt, *el-Mehdiyye fi's-Sadân* (trc. Cemil Ubeyd), Kahire 1978, s. 148-164, 226 vd.; C. H. Becker, "Abdullah", *IA*, I, 37-38; S. Hillelson, "Abd Allâh b. Muhammed", *EI²* (Fr.), I, 50-51.

(DİA)

ABDULLAH b. MUKAFFA

(عبدالله بن المقفع)

(bk. İBNÜ'L-MUKAFFA').

ABDULLAH b. MUS'AB

(عبدالله بن مصعب)

Ebû Bekr Abdullâh b. Mus'ab
b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr
(ö. 184/800)

Abbâsîler devri valilerinden,
şair ve muhaddis.

Aşere-i mübeşşereden Zübeyr b. Avvâm'ın torunlarından. "Aidü'l-keleb" lakabıyla da anılır. Babası Mus'ab, zühd ve takvâsıyla tanınan bir muhaddistir. "Köpek ziyâretçisi" mânasına gelen bu lakapla anılması, rahatsızlığı esnasında ziyaretine gelmeyen bir dostuna yazdığı şiirde, "Köpeğiniz dahi hastalansa yoklamayı ihmal etmezdim" diye sitem etmiş olması sebebiyledir. Hayatının ilk dönemlerine dair bilgi yoktur. Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve ve Ebû Hâzım Seleme b. Dînâr'dan hadis rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadisleri yazmayıp ezberlemekle yetindiği için Yahyâ b. Maîn ona fazla güvenmemiştir; buna karşılık Buhârî ile İbn Ebû Hâtim onu tenkide tâbi tutmamışlardır. Babası ve Zübeyr'lerin ileri gelenleri, Hz. Hasan'ın torunlarından "en-Nefsü'z-Zekîyye" diye bilinen Muhammed b. Abdullah'ı (ö. 145/762) önce Emevîler'e, daha sonra da Abbâsîler'e karşı giriştiği mücadelede fiilen desteklerken, kendisi de şiirleriyle bu harekete katıldı. Babası ve yakın akrabaları, Muhammed b. Abdullah ile birlikte hayatlarını kaybettiler. Kendisi ise, Halife Mansûr'un duruma iyice hâkim olması ve siyasî karışıklıkların son bulmasına kadar gizlenmeyi başardığı için mutlak bir ölümünden kurtuldu.

Şairliği yanında iyi bir hatip ve sohbet adamı olan Abdullah, Abbâsî halifelerle

rinden Mehdi'nin yakın ilgisini kazandı ve has nedimlerinden biri oldu. Bu sebeple kendisine Yemâme valiliği verildi (784). Ancak halifenin sohbetinde bulunmayı valiliğe tercih ederek kısa bir süre sonra tekrar saraya döndü. Daha sonraları Hâdî ve Hârûnürreşid'in de nedimi oldu. Hârûnürreşid onu Medine'ye vali tayin etme hususunda ısrar edince, kendisine gönderilen emirlerden dilediğini uygulamak şartıyla bu görevi kabul etti. Bir müddet sonra Yemmen valiliği de uhdesine verildi. İbn Kesîr'in de belirttiği gibi bu görevi adaletle yürütmesine rağmen, ağır sorumluluklar yüklenmeyi sevmeyen, nüktedan, başına buyruk ve hür olmaktan hoşlanan tabiatı sebebiyle tekrar Hârûnürreşid'in yanına döndü. Halifenin huzurunda muhtelif kimselerle, bihassa Muhammed b. Abdullah'ın kardeşi ve onun mücadelesini sürdürdüğü için yakalanıp hapsedilen Yahyâ b. Abdullah (ö. 180/796) ile münazaralar yaptı (bk. *Mekâtîlû't-Talibiyyîn*, s. 474-479). Halifelerden gördüğü aşırı müsamaha ve yakınlıktan dolayı gurura kapıldığı, zaman zaman Emevîler'i, Hz. Ömer ve Ali soyundan gelenleri rencide edecek şiirler söylediği, böylece onların da kendi soyuna dil uzatmasına meydan verdiği, bu sebeple çoğu zaman kötü durumlara düştüğü rivayet edildiği gibi, Hz. Ali'ye saygılı olduğuna ve Kureysîliler'e iyi davrandığına dair rivayetler de vardır. Bağdat sarayında Medineliler'in hukukunu savunduğu için İmam Mâlik b. Enes tarafından "mübârek" diye medh edilmesi, İmam Şâfiî'nin yakın dostu olması, kaynaklarda lehinde kaydedilmiş hususlardır. Abdullah b. Mus'ab, Hârûnürreşid ile yaptığı bir yolculuk sırasında 184 yılının Rebîülevvel ayında (Nisan 800), yetmiş yaşlarında iken Rakka'da vefat etti. Oğullarından biri, *Kitâbu Nesebi Kureys* müellifi Mus'ab, diğeri de iki yıl Medine valiliği yapan Bekkâr'dır.

Bugün muhtelif eserlerde dağınık bir halde bulunan şiirlerini toplayan bir divanından söz edilmekle beraber (bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 184), bu divanın günümüze kadar geldiği bilinmemektedir. Bundan dolayı, ona ait olup da başka şairlere nisbet edildiği söylenen bazı şiirlerin gerçek sahiplerini tayin edebilmek mümkün olmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1982, s. 242; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1960-70, bk. *İndeks*; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlû't-Talibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 285, 286, 306, 307, 472-479; a.mlf., *el-Eğânî*, XXIV (nşr. Abdülkerim İbrâhîm el-Azbâvî—Abdülazîz Matar), Kahire 1974, s. 237-244; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ-Tecceddüd), Tahran 1391/1971, s. 184; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1349/1931, X, 173-176; Zehebi, *A'lâmü'n-nübela'*, VIII, 517; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963, II, 505-506; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 — Beyrut 1401/1981, X, 185; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Haydarâbâd 1329-31 — Beyrut 1390/1971, III, 361-362; Sezgin, *GAS*, II, 647-648; Muhsin Gayyâd, "A'idü'l-keleb—'Abdullah b. Mus'ab ez-Zübeyrî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 28, Bağdad 1974, s. 247-270; *DM*, XI, 519.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABDULLAH b. MU'TEZ

(عبدالله بن المعتز)

(bk. İBNÜ'L-MU'TEZ).

ABDULLAH b. MUTİ'

(عبدالله بن المطيع)

Abdullah b. Mutî' b. Esved
el-Kureşî el-Adevî
(ö. 74/693)

Emevî yönetimi aleyhindeki faaliyetleriyle meşhur olan sahâbî.

Medine'de doğdu. İlk siyasi faaliyetlerle Muâviye devrinde başladı ve onun Ziyâd'ı Medine'ye vali tayin etmesine şiddetle karşı çıktı. Bu hareketiyle Emevî taraftarlarını çok öfkelenirdi, bu yüzden ağır itham ve hakaretlere mâruz kaldı. Yezid b. Muâviye'ye biat meselesi tartışılırken halkı kıskırtmasından endişe edildiği için Medine'de hapsedildi; fakat başta Abdullah b. Ömer olmak üzere Adî kabilesi mensupları buna şiddetle itiraz edince hapisten çıkarıldı.

Hz. Hüseyin'i Küfe'ye gitmekten vazgeçirmeye çalıştıysa da başaramadı. Yezid'in halifeliliğine tepki göstererek Medine'yi terketmek istedi. Ancak, İbn Ömer'in, bir halifeye biat etmeden ölenlerin Câhiliye ölümüyle (dinden çıkmış olarak) dünyayı terketmiş olacaklarını ifade eden hadisi hatırlatması üzerine Medine'de kalarak Yezid aleyhindeki faaliyetlerine devam etti; bir kısım halkın Mekke'de halifeliliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'e biat etmesini sağladı. Harra Vak'ası'nda Emevîler'e karşı savaştı (683). Medine müdafaası sıra-

sında halkı cesaretlendirmek için okuduğu hutbe meşhurdur. Emevîler Medine'yi ele geçirince İbnü'z-Zübeyr'in yanına giderek Mekke'yi kuşatan Emevî birliklerine karşı onun safında kahramanca savaştı. 65 (684-85) yılında İbnü'z-Zübeyr tarafından Küfe'ye vali tayin edildi. Burada halkı İbnü'z-Zübeyr aleyhine kışkırtarak Muhammed b. Hanefiyye'ye biata davet eden Muhtâr es-Sakafî'nin faaliyetlerinden ve tayin ettiği emirü's-surtayı (bk. ŞURTA) öldürmesinden dolayı endişeye kapıldı ve Küfe'yi terkedip Mekke'ye döndü (66/685-86). Haccâc b. Yûsuf Mekke'yi muhasara ettiği sırada yaralandı ve İbnü'z-Zübeyr'den kısa bir müddet önce öldü. Babası yoluyla rivayet ettiği bilinen tek hadis Müslim'in *Şâhih*'inde (Cihâd, 88), Dârimî'nin *Sünen*'inde (Diyât, 24) ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (III, 413; IV, 213) yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 98, 144-149; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1966-67, II, 589; a.mlf., *Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1967-68, s. 289-290, 342; *Müsned*, III, 413; IV, 213; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 379, 494-495; Dârimî, "Diyât", 24; Müslim, "Cihâd", 88; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 395; Belâzûrî, *Ensâbü'l-esrâr*, IV/1, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1979, s. 16, 276, 301-302, 307, 310, 319, 321, 324, 328, 333, 350, 352, 353, 441; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 232-233, 289-290, 404-405, 413, 529, 598, 601-606, 609, 614, 617-621, 624, 634; İbn Abdülber, *el-İstî'ab* (el-İşâbe içinde), Kahire 1328, III, 994-995; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, Kahire 1285-87, III, 262; a.mlf., *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, IV, 19, 41, 104, 115, 173, 210-226, 246, 355; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 25-27; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VI, 36; K. V. Zetterstéen, "Abdullah", *IA*, I, 38; a.mlf.—Ch. Pellat, "Abd Allâh b. Mutî", *EI*² (İng.), I, 50; a.mlf., "Abdullah b. Mutî", *İDMİ*, XII, 806-807.

MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. MÜBÂREK

(عبدالله بن مبارک)

Ebû Abdîrahmân Abdullâh
b. Mübârek b. Vâzih
el-Hanzalî el-Mervezî
(ö. 181/797)

Tebû'ü't-tâbiîn ileri gelenlerinden, muhaddis, zâhid ve fakih.

118'de (736) devrin kültür merkezlerinden biri olan Merv'de doğdu. Babası Türk'tür, annesinin de Hârizmli bir Türk olduğuna dair rivayet vardır. Ço-